

УДК 82.09

Шимчишин Марія Мирославівна

докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри теорії та історії світової
літератури імені професора В. І. Фесенко
Київського національного лінгвістичного університету
<https://orcid.org/0000-0003-4980-3296>
mshymchyshyn@yahoo.com

**НОВИЙ МАТЕРІАЛІЗМ:
ПРОЄКЦІЇ В ЛІТЕРАТУРНУ ТЕОРІЮ ТА КРИТИКУ**

Анотація. У статті розглянуто нещодавній поворот до матеріальності у гуманітаристиці. Особлива увага звернута на спекулятивний реалізм та об'єктно-орієнтовану філософію. Представники обох напрямів пропонують відхід від антропоцентричного мислення та намагаються нівелювати кордони між людським та не-людським. Тому матерія трактується як самодостатня та дієва, на відміну від традиційного її розуміння як інертної та бездіяльної. При проєкції ідей Нового матеріалізму в літературну теорію і критику маємо переосмислення ролі та завдань критики і критиків загалом. Для багатьох нових матеріалістів очевидна обмежувальна чи ув'язнювальна функція критики.

Авторка статті стверджує, що теорію Нового матеріалізму варто використати для переосмислення традиційного розуміння критики, зокрема літературної. За Б. Латуром, критика має бути продуктивною та колаборативною. Натомість традиційні критичні судження ґрунтуються на логіці репрезентації, що своєю чергою заснована на подібностях, аналогіях та опозиціях. Останні обмежують аналітичну роботу критика. Звідси, необхідно переоцінити конвенційні практики інтерпретації та пояснення.

У другій частині статті авторка проаналізувала працю Г. Гармана «Об'єктно-орієнтована літературна критика». У ній дослідник оспоровив основні підходи таких напрямів, як Нова критика, Новий історизм та деконструкція. При розгляді основних ідей Нової критики Г. Гарман підкреслює таксономічну помилку цієї теорії. Він виступає проти аргументів Нових критиків з приводу того, що лише поезія має непрозовий характер, у той час, коли іншим галузям знання властива буквральність. Наступне, що заперечує Гарман, це – єдність усіх складових художнього тексту. У процесі аналізу Нового історизму дослідник вказує на те, що не слід усе контекстуалізувати. Завдання критики – стиль митця, а не виявлення відтворення історичних реалій його епохи. Щодо деконструкції, то науковець наголошує, що Дерріда помилково вважав взаємозамінними онтологічну реальність та епістемологічну. Адже об'єкт набагато складніший, аніж зв'язки, в які він вступає.

Зрештою у статті зроблено висновок, що літературний текст не варто зводити до контексту, в якому його створили, чи до його властивостей. Як і в об'єктах загалом, в літературних текстах потрібно виявляти напруженості, що існують між ними та тими рисами, що ми традиційно виокремлюємо як значущі та показові.

Ключові слова: об'єктно-орієнтована філософія, Новий матеріалізм, Г. Гарман, спекулятивний реалізм.

Mariya Shymchyshyn

D.Sc. in Philology, Professor,
Head of the Valentyna Fesenko Department of Theory and History
of World Literature at Kyiv National Linguistic University
<https://orcid.org/0000-0003-4980-3296>
mshymchyshyn@yahoo.com

**NEW MATERIALISM:
PROJECTIONS INTO LITERARY THEORY AND CRITICISM**

Abstract. The article considers the recent (re)turn to materiality in philosophy and theory, in particular, such schools as speculative realism and object-oriented philosophy. They offer rethinking of objects and criticism of anthropocentric worldview. The attention to materiality privileges matter, body, and nature. Theorists of New materialism reject the binary oppositions (nature/culture, human/nonhuman, etc.) and insist on intra-action as a new materialist orientation.

The author argues that the new materialist critique of conventional critique will be useful for literary theory and criticism. According to Latour, critique should be productive and collaborative. As far as critical judgments rely on the

logic of representation that in its turn is based on similarity, analogy and opposition they restrict the analytic enterprise. Moreover, it is necessary to rethink conventional practices of interpretation and explanation. In this context, K. Barad proposes to substitute these strategies with the practice of 'diffraction'.

*In the second part of the article, the author analyzes Graham Harman's article *The Well-Wrought Broken Hammer: Object-Oriented Literary Criticism*. We pay attention to Harman's critique of *New Criticism*, *New Historicism*, and *Deconstruction* in their contrast to object-oriented philosophy. In his analysis of *New Criticism*, Harman figures out the taxonomic fallacy within this theory. He argues against the idea that only poetry has all the non-prose sense while other disciplines have the literal sense. His second argument against *New Criticism* problematizes the unity of all the elements in a literary work. Harman outlines the assumptions of *New Historicism* and points out that it turns everything into interrelated influences. Instead, he argues that contextuality is not universal. In his criticism of *Deconstruction* Harman underlines that Derrida wrongly believes that ontological realism automatically entails an epistemological realism. In his turn, Harman insists that the thing is deeper than its interactions are.*

Key words: *object-oriented philosophy, New Materialism, Graham Harman, speculative realism.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Сучасна континентальна філософія відновлює зацікавленість матеріалізмом та матеріальністю. Про це свідчать такі напрями, як матеріальний фемінізм (material feminism), новий матеріалізм, новий емпіризм, постгуманізм, теорія афекту та онтологічний зсув. Дослідження Karen Barad (2007), Gilles Deleuze (2004), Patricia Clough (2009), Donna Haraway (2007), Myra Hird (2009), Brian Massumi (2002), Rosi Braidotti (2013), Vicki Kirby (2011), Bruno Latour (2004) та Jane Bennett (2010) дали основу для подальшого розвитку студій про матерію, а також для переосмислення традиційного розуміння речі. Активізацію такого інтересу гуманітарії пов'язують із постфеноменологічним поворотом. Як пояснює Іван Готтліб (Evan Gottlieb), відновлення цікавості до реалізму трапилося «через виснаження кількох напрямів, що становили підґрунтя філософії та літературної теорії, серед них лінгвістичний чи семіотичний поворот» [11, р. 4]. Лінгвістичний зсув зумовив переорієнтацією всієї західної філософії з онтології на епістемологію. Відповідно його виснаження спричинило повернення до онтології.

Сьогодні маємо прагнення нівелювати кордони між людським та не-людським, а відтак уникнути антропоцентричного тлумачення світу. Тому матерія трактується як самодостатня та дієва, на відміну від традиційного її розуміння як інертної та бездіяльної. Такі теоретики Нового матеріалізму, як Karen Barad (2007, 2012), Rosi Braidotti (2013, 2017), Brian Massumi (2002) виходять із того, що «матерія відчуває, промовляє, страждає, бажає, тужить і

пам'ятає» [2, р. 59]. Настанова Нового матеріалізму на тому, що природні об'єкти є дієвцями, охоплює теорію дієвості (actor-network) Бруно Латура і спекулятивний матеріалізм, випрацьований у дослідженнях Рея Брасьє (Brassier), Ієна Гамільтона Гранта (Grant), Квентіна Мейясу (Meillassoux) та Грема Гармана (Harman, 2010, 2011, 2012, 2018). Сучасний поворот до матеріалізму, означений як Новий матеріалізм, не акцентує уваги на «біфуркації природи» (Альфред Вайтхед), на традиційних опозиціях духу і матерії, загального і часткового, природи і культури, абстрактного і конкретного та інших. Натомість маємо об'єднання чи одночасне співіснування таких бінарностей, або те, що К. Барад [1, р. 33] називає інтра-взаємодією (intra-action).

Одним із напрямів Нового матеріалізму є спекулятивний реалізм, що зародився під час майстер-класу у квітні 2007 року в Лондонському університеті, де зустрілися чотири філософи сучасності (Грем Гарман, Рей Брасьє, Ієн Гамільтон Грант та Квентін Мейясу), які до того часу працювали самостійно, але в одному руслі. Головне питання, що осмислюють представники цієї нової галузі філософського знання, наступне: «Чи існує реальний світ за межами людської думки?» [16, р. 184]. Як зазначає Г. Гарман, світоглядна позиція про те, що «ми не можемо думати про світ без людей, або про людей без світу» утвердилася ще з часів Ім. Канта. Такий підхід французький філософ Квентін Мейясу означає як «кореляціонізм» (correlationism) і намагається вийти за його рамки. З цього приводу Г. Гарман пише: «Аргумент кореляціонізму полягає в тому, що ми не

можемо мислити реальність поза думкою, а отже, ми постійно перетворюємо її в думку. Ми перебуваємо у вічному полоні цього кореляційного кола, і зрештою повинні залишатися у ньому, якщо вважаємо себе раціоналістами» [16, р. 185].

Свої ідеї філософи спекулятивного реалізму розвивали на ґрунті ідей Алена Бадью, Бруно Латура, Славоя Жижека, хоч останній не пов'язує себе з цим напрямом. Вони передусім висловили сумніви щодо двох основних принципів кантіанської революції у філософії, перший, що варто розмежовувати істинні об'єкти, або речі-у-собі (ноумени), та об'єкти у відношеннях до інших об'єктів, або речі-для-нас (феномени); і другий, взаємовідносини людини та природи становлять основне питання філософії. Однак у критиці позиції Канта спекулятивні реалісти розійшлися. Так, Г. Гарман згоджується із першим і заперечує друге, а К. Мейясу заперечує перше і підтримує друге. У визначальній для спекулятивного реалізму праці «Після кінечності» (2006), передмову до якої написав А. Бадью, К. Мейясу намагається довести існування речі-у-собі, і те, що речі існуватимуть на Землі навіть після зникнення людей. Відповідно, до таких речей-у-собі належать ті, властивості яких можна математизувати. Критикуючи ідею кореляції Канта, він апелює до Доісторичного, з допомогою якого можна відновити «велике Зовнішнє» або Абсолют. Доісторичне відкривається через науки, що вивчають походження Землі, її вік, формування зірок та ін.

Якщо К. Мейясу намагається діалогізувати із А. Бадью та німецьким ідеалізмом, то представники об'єктно-орієнтованої теорії (object-oriented), ще одне з відгалужень спекулятивного реалізму, намагаються порозумітися із феноменологією та спадщиною Е. Гуссерля. Зокрема, Г. Гарман стверджує, що «об'єкти спотворюють одні одних навіть під час найпростішої взаємодії» [16, р. 187]. Далі філософ звертається до інтенційних об'єктів Гуссерля, що завжди присутні у нашій свідомості. «Феноменологічний метод полягає в тому, щоб позбавити речей неважливих ознак, а натомість акцентувати увагу на те, що становить сутність будь-якого інтенційного об'єкта, тобто

те, що робить його саме таким, а не інакшим» [16, р. 186]. Гайдеггер, пише філософ, радикалізував феноменологію, оскільки зауважив, що у процесі нашого контакту з об'єктом ми зрідка звертаємо увагу на усі його властивості, а лише використовуємо його як засіб реалізації певного завдання.

Виклад основного матеріалу. Ідеї та думки представників Нового матеріалізму ефективні для літературної теорії та критики. Один із таких моментів це переосмислення ролі та завдань критики і критиків загалом. Для багатьох нових матеріалістів очевидна обмежувальна чи ув'язнювальна функція критики. Так, Брайєн Массумі вважає її (критику) «садистським заняттям», суть якого полягає в поділі на категорії, оцінці та об'єктивізації. Бруно Латур наголошує марність «бравати пояснення» як намагання розказати іншим, переважно тим, яких вважають наївними, що взагалі відбувається. Таким чином, продовжує вчений, традиційна критична теорія «перетворює людей на наївних вірян, безпорадних жертв домінування» [21, р. 243]. Критика, наполягає дослідник, має бути продуктивною та уважною, а критик повинен ставитися до твору як до чогось вразливого та крихкого [21, р. 246]. Цю ж позицію висловили Делез і Гваттарі у праці «Що таке філософія», де зазначили, що критик, який «критикує і нічого не створює це – чума філософії» [8, pp. 28 – 29]. К. Барад пропонує практику «дифракції», що полягає у пошуку «паттернів відмінності, що уможливають відмінність» [2, р. 49 – 50]. Дифракційне читання «творче і візіонерське», зазначає дослідниця. Таким чином, нова матеріалістична критика акцентує важливість об'єкта аналізу та втрату онтологічної безпечності, що гарантована догматичним мисленням чи зоною комфорту методології.

Грехем Гарман опублікував кілька текстів про об'єктно-орієнтовану філософію, де розглядає об'єкти як незалежні від людської свідомості. Основний метод цієї філософської школи полягає у виявленні пробілів між об'єктами та їхніми компонентами, між об'єктами та їхніми зв'язками, між об'єктами та їхніми властивостями. Гарман звертається і до стратегій осмислення літературного тексту. Так, у статті

2012 року «The Well-Wrought Broken Hammer: Object-Oriented Literary Criticism» [16] у часописі «New Literary History» він зробив спробу екстраполювати (адаптувати) філософські здобутки об'єктно-орієнтованої філософії та спекулятивного матеріалізму на царину літературної теорії, або ж кажучи словами самого автора, «пролити світло на те, як найновіші напрями у філософії можуть збагатити літературну теорію» [16, р. 183]. Назва статті відсилає до ключових текстів західної теорії, зокрема, праці представника Нової критики Клінта Брукса «The Well Wrought Urn: Studies in the Structure of Poetry» (1947 р.) та М. Гайдеггера «Буття і час», де актуалізовано «молоток» як засіб та інструмент.

Своє дослідження Г. Гарман розпочинає із окреслення відмінності між філософією об'єкта та панівними у ХХ столітті напрямками літературознавства: Нової критики, Нового історизму та деконструкції. Він пропонує наступне визначення спекулятивного реалізму: «Представники спекулятивного реалізму є, звичайно, реалістами, з огляду на те, що визнають існування реальності незалежно від свідомості. Але вони також є спекулятивними мислителями, у тому розумінні, що вони не вірять у традиційний середньовічний реалізм об'єктивних атомів і більйардних шарів, що перебувають за межами людської свідомості. Натомість вони пропонують тип реальності набагато дивніший, ніж той, який інші традиційні реалісти можуть уявити» [16, р. 184].

Г. Гарман стверджує про існування речей незалежно від свідомості це раз, а друге, не у зв'язках з іншими речами. Таке твердження, на його думку, дещо ризиковане з огляду на те, що для сучасного наукового світогляду властиве осмислення зв'язків між речами, адже важливими метафорами сьогочасності є мережі та ризомі. Натомість об'єктно-орієнтована філософія нехтує зв'язками, важливі для неї найперше самі речі. «Проблема з індивідуальними речами полягає в тому, що їх ніколи не вважали автономними чи індивідуальними, їх розуміли як вічні, незмінні, прості, вони були прямо доступні певній привілейованій свідомості» [16, р. 185]. Водночас Гарман додає, що

повністю не відкидає наявності зв'язків між речами, проте слід враховувати, що така взаємодія завжди позначена спотворенням, викривленням чи втратою енергії.

Далі автор застановляється над підходами Нової критики до твору, зокрема, відомого есею Клінта Брукса «Єресь перефразування», де критик зазначав, що поезію не можна переказати, бо тоді вона втрачає свою сутність. Відповідно, поетичний твір є цілісністю в собі і не конститується релятивними зв'язками з поетом чи читачем. Він також не є якимсь абстрагованим прозовим твердженням, що формується на його основі. Хоча, як писав Клінт Брукс, «критики і студенти не можуть уникнути прозових тверджень про поетичний твір, такі твердження не є власне самим твором» [16, р. 189]. Тут, як відомо, Брукс звернувся до іронії та парадоксу, які неможливо передати при буквальному перефразуванні. Проте, на думку Гармана, теорія Брукса підпадає під таксономічну помилку, а саме, що будь-яке онтологічне розмежування мусить втілюватися у певних *типах* буття реальності. Тобто, Гарман не погоджується із тим, що лише поезія має те, що Брукс називає «непрозовий сенс». Хіба ж теологія, філософія чи наука прямо відтворюють об'єкти? Звичайно, ні. Неможливість перефразування властива не лише поезії, стверджує Гарман, а будь-якій взаємодії між людиною і світом, і навіть самій взаємодії між речами. Відтак, виокремлення поезії в окремий статус, через те, що її неможливо звести до буквального значення, помилкове. Таким чином, робить висновок Гарман, ми маємо заперечити винятковий статус художньої літератури, адже і наука, і філософія, і теологія теж не є буквральними втіленнями реальності, а її інтерпретаціями.

Наступний аргумент Брукса, який проблематизує Гарман, це автономність поетичного твору, який не перебуває у зв'язку із рештою світу (біографія автора, суспільно-політична доба та ін.). Щойно ми занурюємося у світ поезії, як розуміємо, що жоден елемент у ній неавтономний. Сам Брукс писав, що поетичний твір – це структура, і кожна його деталь має стосунок до цілого. Відтак, кожен елемент структури твору перебуває у єдності із рештою елементів, а також із загальним змістом твору. Проте, деконструює цю позицію Г. Гар-

ман, трапляється так, що якщо змінити якийсь окремих рядок у поетичному тексті, то його загальне розуміння не зміниться. Іноді ж це не спрацьовує. Об'єкти можуть змінювати або не змінювати інші. Таким чином, Гарман заперечує дві основні позиції Нової критики, а саме, що лише поетичний текст має небуквальне значення, а переносне, і друге, що поетичний текст є автономною цілісністю.

Наступний момент, який намагається осмислити Гарман, це – перетини Нового історизму та теорії речей. Передусім він зазначає, що представники Нового історизму належали до білого багатого середовища. І подає цитату із спогадів Стівена Грінблатта, де останній пригадує, як приходив на зібрання у Йелі білих багатих джентельменів, які слухали Вільяма Вімсагта, і чорні слуги в білих накрохмалених піджаках подавали їм вишукані канапки. Звідси, веде далі Гарман, треба визнати, соціо-політичну засліпленість Нових істориків.

Якщо Нові критики ратували за відмежованість, ізольованість художніх текстів від «політики, влади та інших факторів, що сильно впливають на практичне життя людей» [16, р. 192], то Нові історики своєю чергою знівельовали кордони між різними дискурсами. На їхню думку, літературні та нелітературні тексти взаємодіють і впливають одні на одних. З огляду на це, позиція Нових критиків відкинута Новими істориками, які «виставили на передній план історичні реалії у процесі літературного аналізу» [16, р. 192]. Така холистична взаємодія усяких дискурсів, яку пропонують Нові історики, як контраргумент до Нових критиків, все ж не зовсім підтримується представниками теорії речей. Оскільки засновковим для перших є вплив дискурсивних практик на суб'єкта, взаємодія між культурою та суспільством. Натомість не взято до уваги те, що незалежно від людей існують речі, як-от: каміння, рифи, місяць і так далі. Сьогодні взаємодія між людиною і світом розглядається з антропоцентричної позиції. Більш того, попри сучасні переконання, що все не має певної фіксованої позиції, суспільство винагороджує тих, хто все ж таки дотримується визначених ідентичностей. Релятивістська онтологія таким чином не відкриває простір для широкого мислення про локальне,

адже універсум, де все взаємопов'язане, не дає місця для локального. На що Гарман реагує наступним чином: «... контекстуальність – неуніверсальна. Шекспір сформований окремими аспектами своєї епохи, і водночас інші аспекти його часу не вплинули на нього, його власний характер значним чином визначив те, що він узяв зі своєї епохи, а що – ні. Шекспір як письменник це – стиль, стиль за допомогою якого ми маємо змогу розрізнити автентичні і неавтентичні його твори» [16, р. 196]. Якщо Новий історизм інтерпретує художні тексти як будинок дзеркал, в якому відображена уся реальність, то, за словами, Гармана об'єктно-орієнтована філософія відкидає концепцію будинку дзеркал, адже об'єкти постійно змінюються, вони сприймаються по-різному різними реципієнтами, вони не піддаються нашим намаганням опанувати їх. Об'єкти, з-поміж них і художні тексти, постійно змінні і водночас недосяжні для цілковитого осмислення.

У праці Гармана маємо ще одну точку перетину: між теорією речей та деконструкцією. Тут дослідник знову нагадує, що у його розумінні речі мають таку глибинність, що жодна форма не може виразити їх. «Будь-яке намагання перекласти цю реальність у форму знання для логоцентричних потреб зазнає невдачі, найперше з огляду на те, що буття набагато глибше, аніж логос» [16, р. 196]. Перше він звертається до заперечення Деррідою того, що коли об'єкт відсутній для нас, він все ж присутній для себе. Зокрема, французький філософ писав. «Так звана «річ в собі» це вже репрезентація заслонена від простоти інтуїтивної очевидності. Репрезентація функціонує через можливість виникнення інтерпретатора, що сам стає знаком і так до безкінечности» [16, р. 196]. І хоча Дерріда говорив про приховане чи невидиме, це все ж не те, що теоретики об'єктно-орієнтованої теорії називають самоідентичнісною реальністю. Дерріда писав «Буквальне значення не існує, його «видимість є необхідною функцією – і має бути проаналізована як така – в системі відмінностей і метафор» [16, р. 196]. Основна помилка Дерріди, на думку Гармана, в тому, що він вважає, що «онтологічний реалізм автоматично означає епістемологічний реалізм, відповідно до якого,

можливий прямий доступ до світу» [16, р. 197]. Натомість Гарман наполягає на тому, що річ є щось набагато глибше, аніж взаємозв'язки, в які вона вступає.

Щодо подальшого розвитку матеріалістичних літературних студій, то варто уникати логіки бінарності, що властива не лише літературознавству. У цьому контексті Чарльз Альтері так описує ситуацію з розумінням літературних текстів: «З одного боку текст розчиняється у множинності прочитань, з іншого – у елементах культури – практиках, панівній ідеології, ...» [16, р. 199]. Відповідно, слід відмовитися від цієї бінарності і виходити з того, що текст існує незалежно від нашої свідомості і його зв'язки з іншими текстами і контекстами лише частково впливають на нього. «Літературний текст це щось набагато більше аніж когерентне значення, він виходить за межі інтенцій автора чи читача» [16, р. 200]. Зрештою, Гарман ратує за те, що треба вийти за межі тих догм щодо текстів, які ми маємо сьогодні. Об'єктно-орієнтована філософія пропонує не метод, а антиметод. Звідси будь-які намагання пов'язати художні тексти з контекстом у якому їх створювали, чи з читацькою рецепцією приречені на поразку. Роздумуючи про творчість Гарман зазначає, що люди створюють шедеври не тоді, коли ідуть за епохою, за духом часу, а коли торують свій шлях, часто наперекір панівним трендам чи ідеології, пливуть проти течії. Замість того, щоб простежувати, як той чи інший твір передає/відображає/змальовує епоху, потрібно виявляти, що він заперечує і чому він противиться. Назвати

автора представником епохи це не комплімент, а образа. Головна проблема не в тому, що все взаємопов'язано у світі, а в тому, що ці зв'язки вибіркові. Відтак замість відомого закликку Джеймсона завжди контекстуалізуйте, маємо настанову – деконтекстуалізуйте. Щодо внутрішнього холізму, то Гарман пропонує деконструвати його у незвичний спосіб, наприклад, уявити, що події у «Гордість та упередження» відбуваються не в сільській Англії, а в передмісті Парижа. Чи залишатиметься цей текст і далі романом Джейн Остін? Зрештою очевидно, що певні модифікації текст може пережити, а інші перетворять його на цілком інший твір.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Використання ідей Нових матеріалістів у царині літературної теорії та критики спонукає до переосмислення усталених впродовж ХХ століття підходів до тексту. Йдеться передовсім про стратегії прискіпливого читання (школа Нової критики), читання проти шерсті (деконструкція) та паралельного читання літературних і нелітературних текстів (Новий історизм). Об'єктно-орієнтована критика пропонує антиметод, що полягає по-перше, у виявленні того, як текст чинить спротив намаганням укласти його в якусь таксономічну систему, соціально-історичний контекст чи розмістити у зв'язках з іншими текстами. Літературний текст не варто зводити до контексту, в якому його створили, чи до його властивостей. Як і в об'єктах загалом, в літературних текстах потрібно виявляти напруженості, що існують між ними та тими рисами, що ми традиційно виокремлюємо як значущі та показові для них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway*. Durham: Duke University Press.
2. Barad, K. Interview. In Dolphijn, R. and Van der Tuin, I. Eds. (2012). *New Materialism: Interviews and Cartographies* (pp. 48 – 71). Ann Arbor. Open Humanities Press.
3. Bennett, J. (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press.
4. Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press.
5. Braidotti, R. (2017). Four Theses on Posthuman Feminism // In Grusin, R. *Anthropocene Feminism* (pp. 21 – 48). Minneapolis: University of Minnesota Press.
6. Brassier, R. (2007). *Nihil Unbound: Enlightenment and Extinction*. London: Palgrave Macmillan.
7. Clough, P. T. (2009). The New Empiricism: Affect and Sociological Method. *European Journal of Social Theory*, 12(1): 43–61.
8. Deleuze, G. (1994). *Difference and Repetition*. London: Continuum.
9. Deleuze, G. (2004). *The Logic of Sense*. (C. Boundas, Ed. M. Lester, Trans.). London: Continuum.

10. Grant, I. (2006). *Philosophies of Nature After Schelling*. London and New York: Continuum.
11. Gottlieb, E. (2016). *Romantic Realities: Speculative Realism and British Romanticism*. Edinburgh University Press.
12. Haraway, D. (2007). *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
13. Harman, Gr. (2002). *Tool-Being: Heidegger and the Metaphysics of Objects*. Open Court Publishing.
14. Harman, Gr. (2010). *Towards Speculative Realism: Essays and Lectures*. Zero Books.
15. Harman, Gr. (2011). *The Quadruple Object*. Zero Books.
16. Harman, Gr. (2012). The Well-Wrought Broken Hammer: Object-Oriented Literary Criticism. *New Literary History*, Vol. 43, No 2 (Spring), 3 – 203.
17. Harman, Gr. (2018). *Object-Oriented Ontology: A New Theory of Everything*. Pelican Books.
18. Harman, Gr. 2018. *Speculative Realism: An Introduction*. Polity Press.
19. Hird, M. J. (2009). Feminist Engagements with Matter. *Feminist Studies*, 35, 2: 329 – 46.
20. Kirby, V. (2011). *Quantum Anthropologies: Life at Large*. Durham: Duke University Press.
21. Latour, B. (2004). Why has Critique Run out of Steam? *Critical Inquiry*, 30: 225 – 248.
22. Massumi, B. (2002). *Parables for the Virtual. Movement, Affect, Sensation*. Durham: Duke University Press.
23. Meillassoux, Q. (2008). *After Finitude: An Essay On The Necessity Of Contingency* (Ray Brassier, Trans.). London and New York: Continuum.

REFERENCES

1. Barad, K (2007). *Meeting the Universe Halfway*. Durham: Duke University Press.
2. Barad, K. Interview. In Dolphijn, R. and Van der Tuin, I. Eds. (2012). *New Materialism: Interviews and Cartographies* (pp. 48 – 71). Ann Arbor. Open Humanities Press.
3. Bennett, J. (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press.
4. Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press.
5. Braidotti, R. (2017). Four Theses on Posthuman Feminism // In Grusin, R. *Anthropocene Feminism* (pp. 21 – 48). Minneapolis: University of Minnesota Press.
6. Brassier, R. (2007). *Nihil Unbound: Enlightenment and Extinction*. London: Palgrave Macmillan.
7. Clough, P. T. (2009). The New Empiricism: Affect and Sociological Method. *European Journal of Social Theory*, 12(1): 43–61.
8. Deleuze, G. (1994). *Difference and Repetition*. London: Continuum.
9. Deleuze, G. (2004). *The Logic of Sense*. (C. Boudas, Ed. M. Lester, Trans.). London: Continuum.
10. Grant, I. (2006). *Philosophies of Nature After Schelling*. London and New York: Continuum.
11. Gottlieb, E. (2016). *Romantic Realities: Speculative Realism and British Romanticism*. Edinburgh University Press.
12. Haraway, D. (2007). *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
13. Harman, Gr. (2002). *Tool-Being: Heidegger and the Metaphysics of Objects*. Open Court Publishing.
14. Harman, Gr. (2010). *Towards Speculative Realism: Essays and Lectures*. Zero Books.
15. Harman, Gr. (2011). *The Quadruple Object*. Zero Books.
16. Harman, Gr. (2012). The Well-Wrought Broken Hammer: Object-Oriented Literary Criticism. *New Literary History*, Vol. 43, No 2 (Spring), 3 – 203.
17. Harman, Gr. (2018). *Object-Oriented Ontology: A New Theory of Everything*. Pelican Books.
18. Harman, Gr. 2018. *Speculative Realism: An Introduction*. Polity Press.
19. Hird, M. J. (2009). Feminist Engagements with Matter. *Feminist Studies*, 35, 2: 329 – 46.
20. Kirby, V. (2011). *Quantum Anthropologies: Life at Large*. Durham: Duke University Press.
21. Latour, B. (2004). Why has Critique Run out of Steam? *Critical Inquiry*, 30: 225 – 248.
22. Massumi, B. (2002). *Parables for the Virtual. Movement, Affect, Sensation*. Durham: Duke University Press.
23. Meillassoux, Q. (2008). *After Finitude: An Essay On The Necessity Of Contingency* (Ray Brassier, Trans.). London and New York: Continuum.